

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ЗАПАСІВ МАТЕРІАЛЬНИХ РЕСУРСІВ ПІДПРИЄМСТВА ТА НЕОБХІДНІСТЬ ЇХ СТВОРЕННЯ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ

Анотація. Розглянуто економічну сутність та роль запасів матеріальних ресурсів у процесі виробництва продукції. Проаналізовані основні мотиви та причини створення запасів матеріальних ресурсів на підприємствах у конкурентних умовах.

Ключові слова: запаси, матеріальні ресурси, виробничі запаси, матеріальні запаси, виробництво, виробничий процес

Shtymer L.

THE ECONOMIC ESSENCE OF TEMPORAL RESOURCES ENTERPRISES AND THEIR NECESSITY IN THE CREATION OF COMPETITIVE ADVANTAGE

Summary. The article deals with the economic substance and the role of stocks material resources in the process of production. Analyzed the main motives and reasons for stockpiling of material resources in the enterprises in a competitive environment.

Keywords: reserves, material resources, productive reserves, reserves, production, manufacturing process.

1. Вступ

В умовах ринку, що характеризується нестабільністю, мінливістю зовнішнього середовища, змінами в конкурентній сфері, а також іншими факторами, підприємство постає перед проблемою розробки цілей та визначення оптимальної стратегії щодо їх досягнення. І саме в сьогоденних умовах господарювання змінюються принципи та методи управління підприємствами, створюються нові форми господарювання, з'являються нові досягнення в методології аналітичних досліджень. Тому, в сучасних умовах система функціонування підприємств супроводжується безперервним кругообігом ресурсів, значне місце в яких займають запаси матеріальних ресурсів. Здійснення безперебійного виробничого процесу на будь-якому підприємстві, що спрямовує свою діяльність на створення матеріальних благ, неможливо уявити без матеріальних запасів, основною метою придбання й утримання яких є задоволення потреби, що виникає у процесі виробництва в придбаних запасах (сировині, матеріалах, купованих напівфабрикатах, паливі, тарі, тарних матеріалах, запасних частинах, малоцінних та швидкозношуваних предметах).

В результаті вивчення обліково-економічної літератури встановлено, що зміст таких термінів, як „предмети праці”, „матеріальні ресурси”, „запаси” та „виробничі запаси” мають дискусійний характер, оскільки серед авторів не існує єдиного підходу відносно використання визначеного терміну для відображення поняття запасів матеріальних ресурсів і їх суті. В багатьох випадках автори

об'єднують різні за змістом поняття, що визначає необхідність в уточненні суті запасів матеріальних ресурсів та особливостей їх створення.

2. Аналіз останніх досліджень та публікацій

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що проблемам управління матеріальними запасами приділяли і приділяють значну увагу вітчизняні та зарубіжні науковці, зокрема: Ф. Ф. Бутинець, Н. М. Ткаченко, М. Г. Чумаченко, О. В. Крушельницька, Р. А. Фахтудінов, І. І. Сахарцева, П. С. Безруких та багато інших. Аналіз публікацій, присвячених даній проблемі, дозволив виявити багатогранність підходів до визначення змісту запасів матеріальних ресурсів, що зумовлює актуальність подальших досліджень і визначає мету поданої статті.

3. Мета статті і постановка завдання

Мета обраного дослідження полягає в узгальненні та уточненні поняття запасів матеріальних ресурсів та особливостей їх створення.

4. Виклад основного матеріалу

Безперервність виробництва вимагає, щоб у ньому постійно знаходилась необхідна кількість сировини і матеріалів для їх використання у будь-який момент. Тому необхідність безперебійного постачання виробництва в умовах безперервності попиту, обумовлює створення на підприємствах виробничих запасів у необхідних обсягах.

Запаси матеріальних ресурсів відіграють центральну роль у раціональній та ефективній діяльності підприємства. Запаси матеріальних ресурсів є складовою частиною активів підприємства. Вони суттєво впливають на фінансовий результат госпо-

дарської діяльності, оскільки займають найбільшу питому вагу у собівартості витрат підприємства більшості галузей виробництва різних сфер діяльності. За результатами проаналізованої обліково-економічної літератури встановлено, що не існує однозначного трактування терміна „запаси”. В економічних публікаціях, виданих на теренах колишнього Радянського Союзу, запаси визначаються як матеріальні ресурси, або як предмети праці, причому в одних джерелах зазначено, що вони не повинні бути задіяні в процесі виробництва, а інших – вони беруть участь у процесі створення матеріальних благ [3, с. 26]. З цієї метою, на основі Міжнародного стандарту обліку 2 „Запаси”, розроблено і затверджено Міністерством фінансів України національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 „Запаси”. Згідно з даним положенням, запаси – це:

- активи, які зберігають для подальшого продажу за умов звичайної господарської діяльності;
- перебувають у процесі виробництва з метою подальшого продажу продукту виробництва;
- зберігають для споживання під час виробництва продукції, виконання робіт та надання послуг, а також управління підприємством [6].

Причому запаси визнаються активами тільки в тому випадку, якщо існує ймовірність того, що підприємство отримає економічні вигоди, пов'язані з їх використанням, і їх вартість може бути достовірно визначена [6].

Так у П(С)БО 9 „Запаси” термін „матеріальні запаси” відсутній, хоч і відповідає всім ознакам належності до запасів підприємства, а їх надлишки не потрібні підприємству і можуть реалізовуватись на сторону; вони є основним компонентом виготовленої продукції, а також можуть використовуватись для інших цілей у процесі господарської діяльності підприємства.

У зв'язку з цим виникає необхідність розглянути економічну сутність запасів матеріальних ресурсів, аналізуючи їх відмінності в працях різних вчених-економістів. Проблема полягає в тому, що використання терміну „запаси” викликає певні протиріччя. Так, більшість авторів під цим терміном розуміють зберігання ресурсів на випадок необхідності, резерв, який призначений для забезпечення безперебійного процесу виробництва і не використовується в поточній діяльності підприємства.

Дослідники В. О. Василенко і Т. І. Ткаченко трактують запаси, як „резерви матеріальних ресурсів підприємства” [2, с. 47].

На думку І.І. Сахарцевої, виробничі запаси (сировина, матеріали, паливо та ін.), що є матеріальними ресурсами (предметами праці), забезпечують засобами праці і робочою силою виробничий процес підприємства, в якому вони використовуються одноразово [7, с. 163].

Е. А. Зінь термін „запаси” розглядає як „будь-які ресурси підприємства, що призначені для використання, але тимчасово не використовуються. Запасами можуть бути сировина, паливо, облад-

нання, машини, товари, електроенергія тощо” [8, с. 56].

Професор Ф. Ф. Бутинець застосовує поняття „товарно-виробничі запаси”. Він вважає, що цей термін найкраще відображає характерні властивості речових елементів виробництва, формування основних виробів, при цьому враховується можливість перебування їх у складі резервів у вигляді виробничих запасів на складі або готових виробів (товарів), що перебувають на складах [1, с. 313].

Чаюк І. О., Бондар І. Ю. виділяють виробничі запаси, як матеріальні ресурси необхідні для забезпечення розширеного відтворення, обслуговування сфери нематеріального виробництва та задоволення потреб населення, які зберігаються на складах або інших місцях з метою їх наступного використання [11, с. 44].

У економічному словнику за редакцією доктора економічних наук Г. І. Башнянина подається таке визначення запасів: „Запаси – це наявність матеріальних ресурсів (засобів виробництва та предметів споживання) для забезпечення безперервності розширеного відтворення, обслуговування виробничої сфери та задоволення потреб населення” [8, с. 39]. Ми поділяємо думку даного автора, оскільки наведений ним термін найбільш широко розкриває значення запасів матеріальних ресурсів і їх окремих особливостей.

До складу запасів, згідно з П(С)БО 9 „Запаси”, належать:

- сировина, основні й допоміжні матеріали, комплектуючі вироби та інші матеріальні цінності;
- незавершене виробництво;
- готова продукція;
- товари у вигляді матеріальних цінностей;
- малоцінні та швидкозношувані предмети;
- молодняк тварин і тварини на відгодівлі [6].

Розглядаючи матеріальні цінності як ресурси, можна їх умовно поділити на:

- ресурси, що споживаються в процесі виробництва;
- ресурси, що забезпечують процес виробництва.

До ресурсів, що споживаються в процесі виробництва, належать: сировина, матеріали, напівфабрикати. Особливістю даної групи ресурсів є те, що у процесі виробничого циклу вони повністю переносять свою вартість на вартість кінцевого продукту та, відповідно, посідають значне місце у формуванні його кінцевої собівартості. До групи ресурсів, що забезпечують виробничий процес – матеріальні цінності такі, як тара, малоцінні та швидкозношувані предмети, тощо, тобто ті ресурси, які використовуються в процесі виробництва як допоміжні для створення кінцевого продукту.

Для того щоб нормально і безперебійно працювати, кожне підприємство повинно своєчасно забезпечуватись необхідними йому матеріалами, паливом, енергією в такому складі і кількості, які потрібні для здійснення процесу виробництва. Ці матеріальні ресурси повинні бути максимально

раціонально використанні підприємством, щоб забезпечити випуск продукції при такій же кількості виділених для того матеріалів, палива тощо і при цьому знизити їх собівартість.

Всі звикли до того, що створення матеріальних запасів – це складова частина виробничої діяльності, займатися якою без значних запасів матеріальних ресурсів неможливо. Зазначимо, що обсяги запасів матеріальних ресурсів безпосередньо залежать від характеру й масштабу виробництва, ступеня насиченості ринку товарами тощо. Так, наприклад, збільшення розмірів матеріальних запасів може бути викликано як зростанням масштабів виробництва, так і нерівномірним, недостатнім насиченням ринку матеріальними ресурсами, а також недотриманням постачальниками своїх зобов'язань. Створення більших, ніж це необхідно, запасів матеріальних ресурсів має певні суттєві недоліки, які заважають підвищенню ефективності виробництва. До них можна віднести:

- витрати на фізичне зберігання запасів;
- вилучення із обороту значних коштів;
- упущений дохід.
- втрати при зберіганні як у кількості, так і в якості запасів;
- моральний знос запасів матеріальних ресурсів [3, с. 74].

Запаси матеріальних ресурсів відіграють центральну роль у раціональній та ефективній діяльності більшості підприємств. Їхня висока вартість тільки підвищує значення планування і контролю.

На підприємствах створюються три види запасів матеріальних ресурсів:

- готової продукції;
- вихідних матеріалів (виробничі запаси);
- запаси незавершеного виробництва [2, с. 323].

Утворення запасів готової продукції викликане тим, що вона, як правило, не може бути відразу відправлена споживачам. Необхідний час для загромадження партії відправлення, комплектування, упакування, маркірування та оформлення на неї відповідних документів. Будь-який товар, що знаходиться у стані запасу готової продукції, може бути відправлений покупцю у будь-який час. Основна причина створення відповідних запасів полягає в тому, щоб роз'єднати виробництво і попит, так щоб обслуговувати непередбачений чи передбачуваний непостійний ринок можна було без зайвої зміни обсягу виробничих потужностей.

До виробничих запасів відносять матеріали, що надійшли на підприємство, але ще не піддані переробці в процесі виробництва. Ці запаси звичайно зберігаються на складах служби постачання і у невеликих кількостях на робочих місцях. Головною причиною утворення таких запасів є періодичність надходження матеріалів і періодичність потреби в даного виду ресурсів на виробництві [2, с. 323–324].

Під запасами незавершеного виробництва розуміють певний обсяг матеріальних ресурсів, що знаходиться на первинних стадіях виробництва і ще не став готовою продукцією чи виробом [5, с. 25].

Завжди існує якийсь незавершений виробництво, оскільки для перетворення сировини і матеріалів у готовий виріб потрібен час. На проміжних стадіях виробництва з'являються напівфабрикати – продукти, обробка яких уже почалася, але ще не довершена в циклі виробництва. Частина напівфабрикатів понад цей мінімум попадає в запас з наступних причин:

- затримок у роботі, викликаних збоями в графіках і тривалими міжопераційними транспортуваннями;
- створення проміжних запасів у вигляді буфера при наявності „вузьких місць” чи для прискорення випуску готових виробів у випадку підвищеного попиту [4].

Незважаючи на те, що утримання запасів пов'язане з певними витратами, підприємці змушені створювати їх. Існує ряд основних мотивів створення запасів матеріальних ресурсів.

1. Імовірність порушення встановленого графіка постачань (не передбачає зниження інтенсивності вхідного матеріального потоку). У цьому випадку запас необхідний для того, щоб не зупинився виробничий процес, що особливо важливо для підприємств із безперервним циклом виробництва.
2. Можливість коливання попиту (не передбачає збільшення інтенсивності вхідного потоку). Попит на будь-яку групу товарів можна передбачити з великою ймовірністю. Однак прогнозувати попит на конкретний товар набагато складніше. Тому, якщо не мати достатнього запасу цього товару, можлива ситуація, коли платоспроможний попит не буде задоволений, тобто клієнт піде без покупки.
3. Сезонні коливання виробництва деяких видів товарів. В основному це стосується продукції сільського господарства.
4. Знижки за покупку великої партії товарів також можуть стати причиною створення запасів.
5. Спекуляція. Ціна на деякі товари може різко зрости, тому підприємство, яке зуміло передбачити цей ріст, створює запас з метою одержання прибутку за рахунок підвищення ринкової ціни.
6. Витрати, пов'язані з оформленням замовлення. Процес оформлення кожного нового замовлення супроводжується витратами адміністративного характеру (пошук постачальника, проведення переговорів з ним, відрядження, міжміські переговори тощо). Знизити ці витрати можна, скоротивши кількість замовлень, що рівносильне збільшенню обсягу партії, яка замовляється і, відповідно, підвищенню розміру запасу.
7. Можливість рівномірного здійснення операцій виробництва і розподілу. Ці два види діяльності тісно взаємопов'язані між собою: розподіляється те, що виробля-

ється. Якщо запаси відсутні, інтенсивність матеріальних потоків у системі розподілу коливається відповідно до змін інтенсивності виробництва. Наявність запасів у системі розподілу дозволяє здійснювати процес реалізації більш рівномірно, незалежно від ситуації у виробництві. У свою чергу, наявність виробничих запасів згладжує коливання в поставках сировини і напівфабрикатів, забезпечує рівномірність процесу виробництва.

8. Можливість негайного обслуговування покупців. Виконати замовлення покупців можна в такий спосіб:

- виготовити замовлений товар;
- закупити замовлений товар;
- видати замовлений товар негайно з наявного запасу.

Останній спосіб є, як правило, найдорожчим, тому що вимагає утримання запасу. Однак в умовах конкуренції можливість негайного задоволення замовлення може виявитись вирішальною у боротьбі за споживача.

9. Зведення до мінімуму простоїв у виробництві через відсутність запасних частин. Псування устаткування, різноманітні аварії можуть призвести, за умови відсутності запасів деталей, до зупинки виробничого процесу. Особливо це важливо для підприємств із безперервним процесом виробництва, тому що в цьому випадку зупинка виробництва може дорого коштувати.

10. Спрощення процесу управління виробництвом. Йдеться про створення запасів напівфабрикатів на різних стадіях виробничого процесу всередині підприємства. Наявність цих запасів дозволяє знизити вимоги до ступеня узгодженості виробничих процесів на різних ділянках, а отже, і відповідні витрати на організацію управління цими процесами [10, с. 31].

Зрозуміло, що запаси матеріальних ресурсів потрібно постійно поновлювати. В умовах сьогодні підприємство самостійно визначає доцільність створення різних виробничих запасів і, оцінюючи структуру попиту і пропозиції щодо окремих груп матеріалів у поточному періоді, закуповувати матеріальні ресурси.

5. Висновки

Таким чином, виходячи з економічної сутності запасів матеріальних ресурсів та їх ролі в процесі виробництва, досконала організація, збалансованість, своєчасність та забезпеченість у достатній кількості матеріальними ресурсами підпри-

ємства визначають результативність, ефективність, екологічну безпеку та конкурентоспроможність його функціонування.

Запаси матеріальних ресурсів створюються на підприємствах з різних причин, але не залежно від них система рано чи пізно починає залежати від наявності запасів.

Отже, всі фірми, незалежно від сфери виробництва, зберігають деякий певний запас товарно-матеріальних цінностей, оскільки матеріальні запаси є важливою ланкою в процесі виробництва продукції, адже в сьогоденні умовах, коли попит і пропозиція постійно зростають, саме від правильно створеного запасу в великій мірі залежить конкурентоздатність підприємства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бухгалтерський фінансовий облік: підручник / [за ред. проф. Ф. Ф. Бутинця]. – [5-е вид., доп. і перероб.] – Житомир: ПП „Рута”, 2003. – 726 с.
2. Василенко В. О. Виробничий (операційний) менеджмент: навч. посібн. / В. О. Василенко, Т. І. Ткаченко – К.: ЦУЛ, 2007. – 532 с.
3. Воробйова Ю. М. Управління ресурсами підприємства / Ю. М. Воробйова, Б. І. Холода. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 288 с.
4. Гелловей Л. Операційний менеджмент / Гелловей Л. – СПб.: Питер, 2001. – 320 с. (Серія „Теорія і практика менеджмента”).
5. Крушельницька О. В. Управління матеріальними ресурсами: навч. посібн. / О. В. Крушельницька – К.: Кондор, 2007. – 162 с.
6. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 „Запаси”, затв. наказом МФУ від 20.10.1999 р. № 246.
7. Сахарцева І. І. Основи складання бухгалтерської звітності за вимогами національних стандартів України: навч. посібник / І. І. Сахарцева. – К.: Кондор, 2003. – 614 с.
8. Скригун Н. М. Оптимізація виробничих запасів як один із напрямків управління витратами / Н. М. Скригун, С. П. Цимбалюк // Економіст – 2008. – № 2. – С. 39-44.
9. Ткаченко Н. М. Бухгалтерський фінансовий облік: підручник / [за ред. Н. М. Ткаченко]. – [5-е вид., доп. і перероб.] – К.: А.С.К., 2000. – 784 с.
10. Хліпальська В. А. Значення оцінки вартості обліку запасів товарно-матеріальних цінностей на підприємстві / В. А. Хліпальська // Бухгалтерський облік та аудит. – 2008. – № 3. – С. 25-31.
11. Чаюн І. О. Управління товарно-матеріальним забезпеченням підприємства: навч. посібн. / І. О. Чаюн, І. Ю. Бондар. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2006. – 111 с.